

ביאורים

רבי יוסף אלבו ניגש לסוגיה נוספת שעלולה לגרום לאדם לא להתפלל - בחירה (טבע האפשר) וידיעה.

ה' יודע הכל, בזאת אין ספק. אם-כן - הוא גם יודע מה יהיה בעתיד. אם הוא יודע מה יהיה בעתיד, אז לא ייתכן כל שינוי בעתיד. ממילא, כיצד תפילה או מעשה טוב יוכלו לשנות את העתיד? ואם הם ישנו - אז יתברר שה' לא ידע מה יקרה...

מהפפול הפילוסופי הזה למדו הרשעים שאין טעם להתפלל או לקיים מצוות, הרי בכל מקרה הם לא יכולים לשנות דבר.

רבי יוסף אלבו מלמד אותנו כלל גדול לחיים - גם אם בשכלנו אנו מגיעים לתובנה מסוימת, לעיתים המציאות אומרת אחרת, והיא זאת שקובעת. החוש הטבעי שבאדם גובר על כל תובנה שכלית. לפי הפפול השכלי שהזכרנו, לא ייתכן שינוי במציאות, אך בחוש ברור לנו שזה לא כך. אנו חשים בבירור שניתן ליצור שינוי - הרי למה ללמוד מקצוע אם בכל מקרה הוחלט כבר מה נעשה בעתיד? למה לברוח מאש? הרי אין לנו יכולת לשנות דבר? ברור אם-כן שיש לנו יכולת לשנות את המציאות.

ברור שידיעת ה' לא משתנה, וברור שיש לנו בחירה. גם אם בשכלנו היסודות האלו נראים כסותרים, עלינו לדעת שיש דברים נשגבים מהבנתנו.

תשובה זו נכונה גם לגבי התפילה.

אין כל ספק שהתפילה מועילה, ולכך קיימות הוכחות רבות מההיסטוריה של עם ישראל. זה שלכאורה הדבר סותר את ידיעתו האין-סופית של הקב"ה, לא ישנה עובדה זאת.

אליפו לימד את איוב ואותנו שהמחשבה הפילוסופית הרואה בתפילה חוסר תועלת וחוסר יכולת לשנות, היא מחשבה של רשעות, של מוות. היא מנתקת את העולם ממקור חייו - האלוהות, ומשליכה אותו לטבע החומרי חסר המצפון והמוסר. היא אף גורמת לאדם להתנתק מבוראו ולא לעובדו או לפנות אליו בתפילה.

עצם המחשבה ש'עולם כמנהגו נוהג' מביאה ייסורים על האדם, וקל וחומר כאשר בגלל מחשבה זו אדם לא מתפלל; כשמתנתקים ממקור החיים - החיים נפסדים וניזוקים.

לכן הבטיח אליפו לאיוב שכאשר הוא יתפלל, ינצל מכל צרותיו. בכך הוא יודה שהעולם נתון להשגחה, שיש שکر ועונש, בחירה ומשמעות למעשים שלנו.

תיקון זה משיב באופן מיידי את האדם אל בוראו והוא מביא עימו רפואה ותשועה לחיים כולם.

הרחבות

הידיעה והבחירה

אבל נאמין שקמו שלא תשתנה ידיעתו עם מציאות טבע האפשר. כפי שראינו, לכאורה קיימת סתירה בין אפשרות האדם לבחור בטוב או ברע ולקבל שכר ועונש על מעשיו, לבין האמונה כי האלוהים יודע את כל מעשה בני האדם. לו ידע האלוהים כי האדם עתיד לחטוא, הרי שמעשה זה כבר לא תלוי בבחירתו החופשית ואין ראוי להענישו. הרמב"ם התייחס לסוגיה זו: "שמא תאמר והלא הקדוש ברוך הוא יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה, ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע? אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק, ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו (בשלמותו) [הלכות תשובה ה, ה]. ומבאר הרמב"ם ש'ידיעת האלוה שונה במהותה מידיעת בני האדם, אצל האדם ישנם שני מרכיבים: האדם עצמו והידיעה אותה הוא קולט, ואילו אצל האלוהים הוא ודעתו אחד. "ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אממת הבורא". הקושי בין הידיעה לבחירה נובע מטעות בהשוואת ידיעת ה' לידיעת בני האדם. את ידיעת ה' אין האדם יכול להבין כשם שלא יכול להבין את עצמות האלוהים.

השתנות הידיעה

ושאלת השתנות ידיעתו יתברך בהשתנות ההכנה על ידי התפלה שב אל שאלת ידיעת השם יתברך עם טבע האפשר, וכמו שלא נחקר על ידיעת השם יתברך איך היא שלא תשתנה עם מציאות טבע האפשר, כן לא נחקר עליה איך היא שלא תשתנה עם התפלה, אבל נאמין שקמו שלא תשתנה ידיעתו עם מציאות טבע האפשר, כן לא תשתנה עם התפלה, ועם כל זה נאמין היות טבע האפשר נמצא אחר שהעיד עליו החוש, וכן נאמין היות התפלה מועלת לבטל הגזרה אחר שהעיד על זה החוש כמו שיבא, ואף אם לא נדע איך תספיק ידיעתו מבלי שנוי עם קבלת התפלה כמו שלא נדע איך תספיק עם מציאות טבע האפשר, לא מפני זה נכחיש מה שהעיד החוש שהשם יתברך יהיה נעדר אל המתפלל לתת שאלתו מאיזה מין שיהיה.

תשובת אליפו לאיוב

וזהו מה שהשיב אליפו לאיוב על שראה שנטה לדעת הרשעים האומרים: "מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו" [איוב כא, טו], אמר לו משיב על דבריו: "ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט, עבים סתר לו ולא יראה" וגו' [איוב כב, יג-יד], כלומר, אחר שאתה נטה לדעת הרשעים האומרים "מה נועיל כי נפגע בו" לבטל התפלה כדי שלא תשתנה ידיעתו, הנה בזה הדעת אתה בא לבטל ידיעת השם יתברך עם טבע האפשר כדי שלא תשתנה ידיעתו, וזהו שאמר: "ואמרת מה ידע אל", ונראה בזה שדעתך לומר עולם כמנהגו נוהג, וזהו שקרא ארח עולם, ואמר לו: "הארח עולם תשמור אשר דרכו מתי און, האמרים לאל סור ממנו ומה יפעל שדי למו", הנה קרא מתי און האומרים עולם כמנהגו נוהג לפי שהם מבטלין כשרון המעשה והתפלה, וזה שסיים בדבריו: "אם תשוב עד שדי תבנה, תעתיר אליו וישמעך" וגו', כאלו ירמוז בזה שסבת יסוריו היתה בעבור שלא היה מאמין שהצלתו היתה מהשם יתברך כי אם ממנהג הטבע, וכן נאמין ביסוריו, ועל כן לא היה מתפלל להשם עליהם, ואמר אליפו שאם ישוב אל השם והתפלל לפניו ויודה לו שהכל בא אליו ממנו, ישמע תפלתו וינצל מיסוריו ויצליחו נכסיו, ולזה אמר: "תעתיר אליו וישמעך וגו' והיה שדי בצריך וקסף תועפות לך", כלומר שעל ידי התפלה יהיו נכסיו מצליחין, וכן העיד הכתוב: "וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו" [איוב מב, י], כי כשהאמין שהתפלה לשם תועיל ובעבור זה התפלל לפניו, מייד שב שבותו:

שאלת ידיעת השם יתברך עם טבע האפשר - שאלת הידיעה והבחירה - כיצד יתכן שה' יודע מה יהיה ובכל זאת יש לנו אפשרות לבחור אם לעשות. כמו שיבא - כפי שיבואר בהמשך. תספיקים - מתאימה בלא שיסתרו זה את זה. מתי און - אנשים רשעים. מבטלין כשרון המעשה - טוענים שמעשי המצוות אינם משפיעים על הקורה בעולם, והעולם מונהג רק בדרך טבעית ללא השגחה אלהית. תבנה - תיוושע. בצריך - מלשון מבצר והגנה.